

Даніл'ян Олег Геннадійович – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Особливості трансформації країн «першої хвилі» посттоталітаризму.

Сучасні посттоталітарні держави, зокрема і Україна, які розпочали чергову в їх історії спробу переходу до демократії, опинились перед фактом багатьох гострих соціальних протиріч, конфліктів, що закономірно супроводжують цей процес. Різке зниження життєвого рівня населення, криміналізація суспільства, виникнення численних соціальних патологій – все значно загострює і без того напружену ситуацію, породжує найбільш невдалі варіанти розвитку подій.

В цьому зв'язку доречно згадати, що на шляху переходу від тоталітаризму до демократії ці країни не є першопрохідцями. Деякі суспільства вже пройшли цей важкий шлях відразу після Другої світової війни (Німеччина і Італія) – це країни “першої хвилі” посттоталітаризму; інші – вирішували подібну проблему переходу від диктаторських, авторитарних режимів у 70-80 рр. або знаходяться на заключному етапі її вирішення (Іспанія, Чілі, Португалія, Південна Корея тощо). Це країни «другої хвилі». Багато корисного і повчального можна знайти і в реформах, що здійснюються в країнах останньої на сьогоднішній день “третьої хвилі” посттоталітарних, або, як їх нерідко називають, “посткомуністичних” суспільств, якщо звернути увагу на ідеологічні особливості вихідного пункту трансформації. Оскільки моделі і темпи трансформації, строки початку економічних і політичних перетворень в цих країнах досить різко відрізняються (є безумовні лідери, а є й аутсайдери), то

цей досвід перехідного періоду можна і потрібно не лише вивчати і аналізувати, але і в розумних межах, з врахуванням подібних умов, традицій, менталітету населення, мірою модернізованості суспільства – використати.

Звичайно, здійснити аналіз усіх типів і практичних моделей трансформації посттоталітарних систем в одній статті неможливо. Тому наша задача – розглянути особливості трансформації посттоталітарних держав “першої хвилі” і виявити деякі уроки з їх досвіду перетворень для посткомуністичних країн.

Перші практичні моделі трансформації посттоталітарних систем найбільш чітко проглядаються в історичному досвіді перетворень в післявоєнних Німеччині і Італії. Цей досвід відродження країн, розорених самою кровавою і руйнівною з війн в історії людства, що втратили всі свої капітали, колонії, сировину, закордонні ринки, що втратили незалежність і національну гідність, окупованих іноземними арміями, перетворення їх у процвітаючі суспільства за якихось 20-25 років багатьом дослідникам і досі здаються фантастичними. Тому не випадкова та підвищена увага, котру приділяють вивченню і усвідомленню цього досвіду дослідники як на Заході, так і на Сході [1-6].

Екстремальність післявоєнної ситуації і є найбільш характерною особливістю трансформації посттоталітарних систем країн, які потерпіли поразку у Другій світовій війні. Особливо великі втрати понесла Німеччина. На місці добротних міст лежали руїни, знищена значна частина найбільш працездатного населення, матеріальна база економіки, інфраструктура, практично зникли системи транспортних сполучень і зв'язку.

Поразка країн фашистського блоку у війні, наявність окупаційного режиму правління в Німеччині безумовно створювали чималі труднощі і проблеми у здійсненні політичних і економічних реформ, однак, в той же час ці ж фактори забезпечували і створення певних умов, котрі сприяли їх кінцевому успіху.

До сприятливих умов забезпечення ефективного руху цих країн по шляху реформування слід віднести: 1) повне, хоча і болісно сприйняте, знищення тоталітарної системи за допомоги зовнішньої збройної сили; 2) заборону діяльності тоталітарних (фашистських, націонал-соціалістичних) партій і засудження їх лідерів; 3) демілітаризація економіки Німеччини та її союзників, заборона здійснювати великі військові проекти, що фактично звело нанівець військові витрати; 4) демонополізацію концернів, банків, тобто зруйнування головного механізму гальмування НТР; 5) децентралізацію економіки, усунення бар'єрів протекціонізму і самостійне вмикання множини економічних суб'єктів у стихію світового ринку; 6) дебюрократизацію управлінського апарату, повну кадрову зміну чиновництва (особливо верхньої ланки) і керівництва великих підприємств і компаній, що заплямували себе співробітництвом з нацистським режимом тощо.

Наступною особливістю трансформаційної моделі посттоталітарних систем «першої хвилі» є масована американська допомога переможеним і потерпілим в війні країнам, яка складала: 1) прями капіталовкладення в економіку Німеччини, Італії і інших країн (всього в Програмі відновлення Європи приймали участь 17 країн, як потерпілих поразку, так і переможців); 2) митні пільги на вироблені в цих країнах товари; 3) допомогу з боку переможців в організації виробництва тощо.

Програма відновлення Європи, названа по імені тодішнього держсекретаря США Джорджа К. Маршалла, була прийнята 5 червня 1947 року і вже в квітні 1948 року почалося її виконання. До 1952 року США спрямували лише в західні зони окупації Німеччини (пізніше вона дістала назву ФРН) у відповідності до плану Маршалла 1389 млн. доларів капіталовкладень і 2127 млн. доларів іншої економічної допомоги, що відіграло вирішальну роль у відновленні її економіки.

Важливою особливістю трансформації посттоталітарних систем «другої хвилі» стала соціальна спрямованість реформ, які проводилися у відкритому для інновацій і досягнень світової культури суспільстві. Це допомогло простим громадянам відчути особисту відповідальність за долю своєї Батьківщини, особисту долю. Злам культурної, наукової, технологічної відособленості тоталітарних систем, широке вторгнення світової культури у «заново відкриті» суспільства не лише перебудували систему шкільної освіти, масової інформації, культурного відпочинку в ФРН, Італії, Японії та ряді інших країн, але й змінили «стереотип поведінки людей, їх менталітет і найважливіші особистісні риси і якості, а в підсумку - головні характеристики виробництва, суспільства і держави» [2].

Соціальна націленість реформ в цих країнах обумовила і найважливіші їх напрямки: 1) створення високоефективної ринкової економіки і різке підвищення на її основі життєвого рівня населення, тобто втілення в життя виразу А. Мюллера-Армока, одного з фундаторів німецького економічного чуда: «сене соціальної ринкової економіки - пов'язати принцип свободи на ринку с принципом соціальної сбалансованості» [6; с.64]; 2) відновлення попередніх і завоювання нових позицій на світових ринках тощо. Тому складовими частинами економічних

реформ були структурна перебудова господарства, пріоритетний розвиток експортних галузей, що дозволяло реалізувати відносну перевагу цих країн в царині міжнародної торгівлі, забезпечити приток валюти і спрямовувати її на повернення закордонних кредитів, великомасштабну закупівлю сучасної техніки і новітніх технологій, а з часом і на вкладення капіталів за кордоном.

Раціональний вибір найважливіших напрямків реформи економіки, соціальна спрямованість реформ, звільнення гігантського потенціалу вільної ринкової економіки при опорі на масовану економічну допомогу США визначили успіх перетворень у більшості посттоталітарних країн «першої хвилі». У короткі строки вдалося звільнити ринкові сили саморозвитку економіки, в торгівлі в достатній кількості з'явилися товари. Буквально з руїн в цих країнах виникли процвітаючі суспільства, котрі по багатьом показникам випередили країни-переможниці: Великобританію, Францію та інші.

Проведений аналіз деяких особливостей трансформації посттоталітарних систем «першої хвилі» дозволяє виявити певну схожість їх економічного і політичного положення в кінці 40-х рр. з ситуацією, в котрій знаходяться зараз посткомуністичні країни, зокрема Україна, Росія та інші. Як ті, так і інші потерпіли поразку в ході зіткнення двох світових систем. Але, якщо Німеччина, Італія та їхні союзники були повержені в результаті прямого воєнного зіткнення, котре в значній мірі підірвало їх економічну могутність, то тоталітарні держави «третьої хвилі» потерпіли поразку у «холодній війні», котра визвала лише суттєву деформацію економіки, вона не мала таких руйнівних наслідків для інфраструктури, населення, промисловості.

Тому багато з елементів політичних і економічних реформ, проведених у Німеччині, Італії та інших країнах у 50-60 рр. можна при певній адаптації до специфічних умов посткомуністичних країн використати при їх трансформації.

Найбільш очевидними елементами трансформаційних моделей посттоталітарних систем «першої хвилі» є: 1) опора в ході проведення економічних реформ на приватну ініціативу; 2) помірне втручання держави в економіку; економічне регулювання «м'якими» засобами без безпосереднього управління галузями і підприємствами; 3) добре продумана приватизація, внаслідок котрої з'явився середній клас, а не вкрай поляризоване суспільство, на одному полюсі якого знаходиться декілька відсотків мільярдєрів, а на другому – зубожіле, озлоблене підсумками номенклатурної приватизації більшість населення; 4) стабілізація національної валюти; 5) пониження податків до раціонального рівня; 6) сильна соціальна політика держави, перш за все в царині освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення.

Такі деякі уроки трансформації країн «першої хвилі» посттоталітаризму.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Брандт В. Воспоминания и размышления. Пер. с нем. / В. Брандт. – М.: Прогресс, 1989.
2. Васильчук Ю. А. Эпоха НТР: «экономическое чудо» как воплощение мировой культуры / Ю. А. Васильчук // Полис. – 1996. – С. 5.
3. Волынский Г. С. Проблемы перехода к рыночной экономике / Г. С. Волынский. – Харьков.: АО «Бизнес Информ», 1996. – С. 12-23.

4. Лисовский Ю. П. Социокультурные предпосылки модернизации. Послевоенная Италия / Ю. П. Лисовский // Полис. –1992. – № 5-6. –С. 167-175.
5. Хоффман-Ланге У. Элиты и демократизация: германский опыт: Пер. с англ. / У. Хоффман-Ланге // Социс. –1996 – №3 –С. 18-26.
6. Эрхард Л. Благосостояние для всех: Пер. с нем. / Л. Эрхард. – М.: Прогресс, 1991.